

«МІКРОДЕРЖАВИ» ТА ЇХ ПРАВОВА РІВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Поняття «мікродержави», як і його синонімічні відповідники, - «міні-держави», «карликові держави», які зустрічаються в міжнародно-правовій літературі, суперечить принципу суверенної рівності держав. Проте його існування та застосування зумовлено об'єктивними реаліями міжнародних відносин, зокрема тим, що вони не можуть нести той самий обсяг обов'язків, що й інші держави, і, в багатьох випадках, змушені відмовлятися від частини свого суверенітету на користь інших держав.

Ключові слова: правова рівність, мікродержави, асоційований член ООН, суверенна держава.

Постановка проблеми. Проблема поділу держав на «великі» та «малі» і співвідношення такого поділу, в тому числі і з принципом суверенної рівності держав, не є новою для міжнародного права. Попри те, що формально загально-визнаний факт, що міжнародна система складається понад зі 180 незалежних, рівних і суверенних держав [1, с.28]. Проте на практиці, постійно трапляються випадки, коли значення одних держав визнається вищим, за значення інших за різними критеріями (військова, політична, економічна та ін. потужність; географічні особливості (розмір, кількість населення) тощо).

Сутність наукової розробки проблеми. Попри, на перший погляд, свою другорядність, проблему міжнародної-правосуб'єктності мікродержав та їх правової рівності, досліджували багато видатних юристів-міжнародників, зокрема І. Броунлі [2, с.145], М. Гюнтер [3, с.497], М.Б. Крилов [4, с.45-52], Й. Мосснер [5, с. 75] та ін. Це питання також порушувалося і в практиці ООН. Зокрема, воно було на порядку денному роботи Навчального та науково-дослідного інституту ООН (ЮНІТАР) (англ. The United Nations Institute for Training and Research (UNITAR) [4, с.45].

Метою даної статті є аналіз наукових підходів до визначення та розуміння правової рівності «мікродержав» у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. З необхідністю виділення категорії «мікродержави» в науці, та застосування особливих підходів до неї в практиці міжнародного права погоджуються і вчені, які досліджували це питання. Наприклад, німецький учений І. Мосснер наголошував на необхідності встановлення особливого міжнародно-правового статусу для мікродержав [5, с. 75].

Водночас необхідно констатувати, що загально-визнане визначення поняття «мікродержава» та інших синонімічних за змістом понять відсутнє і в науці міжнародного права, і в міжнародно-правових актах. Більше того: доводиться констатувати, що було не так багато спроб здійснити

таке визначення, що значно ускладнює розуміння цього поняття і його використання в контексті міжнародного права.

Одну зі спроб дати визначення цьому поняттю зробив колишній Генеральний Секретар ООН У. Тан. У своїй доповіді він визначав «мікродержави», як: «одиниці, винятково малі за територією, населенням, людським та економічним ресурсом, які в даний час здобувають незалежність». Як бачимо, це визначення ґрунтується, в основному, на фізико-географічних критеріях і містить обмаль вказівок для визначення міжнародно-правового статусу таких держав.

За підсумками роботи ЮНІТАР – Навчального та науково-дослідного інституту ООН з цього питання, теж не було вироблено повноцінного визначення. Тим не менше, в документі ЮНІТАР з цього приводу було констатовано, що дослідження цієї інституції буде спрямоване на вивчення: «...дуже маленьких територіальних одиниць із дуже незначним населенням... У практичних цілях увага буде прикута, головню, до територій, чие населення не буде перевищувати півмільйона чи, в будь-якому випадку, буде менше за мільйон людей» [6, с. 87].

Проблема співвідношення прав та інтересів великих і малих держав у практиці міжнародних правовідносин порушувалася достатньо давно. Як відзначає К.А. Манукян, на міжнародних конференціях XIX ст., зокрема Віденському конгресі 1814-1815 рр. і Паризькій мирній конференції 1856 р., наголошувалося на значенні «великих» держав у житті «малих» держав [7, с.122].

На думку радянського вченого К.А. Манукяна, в основу діяльності Ліги Націй покладено принцип одноголосності великих і малих держав: усі рішення Ради Ліги Націй повинні були прийматися одноголосно. На думку науковця, це носило швидше формальний характер, і, в той же час: «деякі «малі» держави, вступали в політичні оборудки, зловживаючи правом одноголосності, беручи на себе роль агента зацікав-

леної великої держави, коли цій державі було невідгідно виступати відкрито проти конкретного проекту» [7, с.122]. Питання мікродержав або «малих націй» було порушене і в Статуті ООН 1945 р. Так, у преамбулі Статуту мова йде про «рівність великих і малих націй» [8].

На сучасному етапі, особливо актуальною проблема реалізації суверенної рівності «мікродержав» через їх право бути членами міжнародних організацій, набуває в контексті діяльності ООН та організацій, які входять в її систему. Дуже часто ці держави неспроможні нести такий самий обсяг обов'язків, пов'язаних з членством в організації (напр., фінансові зобов'язання) та забезпечувати виконання цілей організації нарівні з іншими державами. За цих обставин постає логічна проблема: чи не буде відмова їм у членстві чи обмеження їх права як члена міжнародної організації порушенням принципу суверенної рівності держав і навпаки – чи не буде особливий характер їх членства в міжнародній організації порушенням цього принципу стосовно інших держав-членів.

Одним з перших випадків, коли це питання було порушене в практиці міжнародних правовідносин, стала спроба трьох європейських мікродержав Ліхтенштейну, Монако та Сан-Марино стати членами Ліги Націй. Секретаріат Ліги Націй залишив без розгляду заявки Монако та Сан-Марино, що де-факто означало їм відмову у вступі в цю міжнародну організацію. Хоча заявка Ліхтенштейну була передана на розгляд у П'ятий Комітет Ліги Націй [4, с.46].

За результатами розгляду П'ятий Комітет прийняв рішення відмовити цій державі в членстві в Лізі Націй. Як указував М. Гюнтер, який окремо вивчав це питання, мотивацією такого рішення стало те, що: «через обмеженість території, невелике населення та географічне положення він (Ліхтенштейн -Авт.) був змушений передати частину атрибутів суверенітету», а також нездатність Ліхтенштейну: «виконувати всі міжнародні зобов'язання, які будуть на нього покладені» [3, с. 498]. «Передача атрибутів суверенітету», про яку йшлося, це власне і була передача Ліхтенштейном Швейцарії повноважень у сфері власної зовнішньої політики та безпеки, про яку вже йшла мова вище.

Таке рішення і його аргументація викликали критику в науці міжнародного права. Так, французький учений Ж. Ссель, коментуючи це рішення, писав, що: «це не є юридичне обґрунтування, але воно показує глухі кути, до яких приводить теза про функціональну рівність» [9,

с.311]. Подібний погляд щодо недостатньої правової аргументації відмови Ліхтенштейну розділяв і М. Гюнтер, який вважав, що: «справжня причина відмови Ліхтенштейну полягала в його маленькій території» [10, с. 498].

Ми вважаємо, що з думкою про брак юридичного обґрунтування відмови у членстві Ліхтенштейну в цьому випадку можна погодитися лише частково. Безумовно, посилення на територію, населення та географічне положення мають мало спільного із правом. Проте зауваження висловлені до передачі Ліхтенштейном частини своїх суверенних повноважень іншій державі і, особливо, щодо нездатності нести весь обсяг обов'язків, пов'язаних із членством, є цілком юридичними за своєю природою. Наскільки вони були обґрунтованими для винесення негативного рішення щодо членства, буде проаналізовано нижче, в тому числі й у світлі сучасної практики.

Після завершення Другої світової війни і створенням Організації Об'єднаних Націй, проблема членства мікродержав стала актуальною, в тому числі, і для ООН та організацій, які входять в її структуру. Як відзначав радянський учений М.Б. Крилов: «Одним із актуальних питань членства в міжнародних організаціях системи ООН є проблема мікродержав». А британський правник І. Броунлі вказував на необхідність визначення для таких держав критеріїв їх членства в ООН [2, с.145].

У процесі пошуку відповіді на це питання висловлювалися різні ідеї, щодо можливих шляхів його вирішення. Так, французький науковець Ж. Шаппі вказує, що перелік можливих варіантів вирішення був надзвичайно широким: від введення інституту асоційованого членства в ООН для таких держав аж до прийому кількох таких держав в ООН одного члена.

Проте в практиці ООН та її спеціалізованих установ такі випадки вирішувалися по-різному. Як наголошував М.Б. Крилов, приклади з аналогічної практики Ліги Націй не можуть вважатися прецедентом для системи ООН і, відповідно, з цього питання використовувалися зовсім інші підходи.

Наприклад, у 1948 р. Сан-Марино подала заявку на вступ у Всесвітню Організацію Здоров'я (далі – ВООЗ). За результатами розгляду заявки, ВООЗ постановила відмовити цій мікродержаві у членстві. Як обґрунтування цього були використані не посилення на географічні чи фізичні фактори, чи проблеми, пов'язані із частковою передачею суверенітету, а пільгові умови сплати членських внесків, яких просив Сан-Марино у своїй заявці. А згодом, коли з аналогічним проханням до ВООЗ звернулися Маврикій

та Монако, то їм було дозволено сплачувати членські внески в спеціальному розмірі 0,02-0,04% від загальної суми членських внесків [11, с.205].

На перший погляд, такий підхід може видатися дискримінаційним і таким, що порушує принцип суверенної рівності держав. Та ми вважаємо, що в цьому випадку мала місце відсутність відповідної практики. Станом на 1948 р. практика міжнародних організацій щодо особливого статусу мікродержав, які є їх членами, ще не була достатньо напрацьованою. Відповідно, ВООЗ могла трактувати, що власне прохання Сан-Марино буде порушення принципу суверенної рівності щодо інших держав-членів. У подальшому, з розвитком діяльності міжнародних організацій, такий підхід було переглянено.

Питання щодо членства мікродержав безпосередньо в ООН активно порушував у 1960-х рр. тодішній Генеральний Секретар ООН У Тан. Так, в одній зі своїх доповідей У Тан наголошував на необхідності: «...своєчасно зайнятися повним і всестороннім вивченням критеріїв членства в ООН з погляду визначення необхідних обмежень для повного членства і в той же час з'ясування інших форм співпраці, які задовольняють і мікродержави, і ООН» [4, с. 47].

Як один із виходів із ситуації, про який уже йшла мова вище, пропонувалося впровадити інститут асоційованого членства в ООН. У впровадженні такого виду членства були зацікавлені, насамперед, США та СРСР, які очолювали сторони протистояння в період «холодної війни» 1945-1990 рр. Надмірне розростання кількості членів ООН, зокрема через прийом у члени мікродержав, міг би порушити паритет їх прихильників і противників серед членів Організації і надати підтримку більшості одній чи іншій стороні.

З метою практичної реалізації цієї ідеї, в ході XIX-ї сесії ООН, делегація Сполучених Штатів Америки виступила із пропозицією внести в порядок денний пункт, який би стосувався: «Критеріїв категорій асоційованого членства» [12, с. 260]. Проте, через відсутність спільних підходів до цієї проблеми, збоку представників різних політико-ідеологічних таборів цей проект втілено в життя не було.

Натомість, усвідомлюючи важливість і нагальність вирішення цього питання, рішенням Ради Безпеки ООН від 29 серпня 1969 р. було створено Комітет експертів щодо мікродержав, до якого ввійшли представники всіх держав-членів Ради Безпеки [12, с. 260-262]. Саме на Комітет було покладено необхідність вивчення питання щодо особливостей міжнародно-

правового статусу такої категорії держав та основних засад цього статусу.

На розгляд Комітету надійшло дві пропозиції з цього приводу: від США та Великобританії. У випадку пропозиції США йшлося про встановлення для «мікродержав» асоційованого членства в ООН. При цьому, процедура набуття членства залишалася аналогічною тій, яка була закріплена в п. 2 ст. 4 Статуту. У цьому проекті «асоційовані члени» повинні ООН повинні були мати такі права і нести такі обов'язки, як: а) користування в Генеральній Асамблеї ООН правами повних членів, за винятком права голосу і права обіймати посади; б) користуватися відповідними правами в Раді Безпеки ООН після прийняття Радою відповідного рішення; в) користуватися відповідними правами в ЕКОСОП, його регіональних комісіях і допоміжних органах, після прийняття ЕКОСОП відповідного рішення; г) користуватися допомогою ООН в економічній та соціальній сфері; д) виконувати обов'язки члена Організації, за винятком зобов'язань сплачувати фінансові внески [4, с.48-49].

Якщо проаналізувати проект США, то можна констатувати, що він був спрямований на максимальне закріплення якомога більшого обсягу прав мікродержав як асоційованих членів ООН у порівнянні із тими державами, які володіють повним членством в Організації. Та як можна побачити, на їх правовий статус планувалося покласти певні обмеження (відсутність права голосу, заборона їх представникам бути обраними на посади в рамках ООН), а натомість вони наділялися окремими особливими правами, як пільги при сплаті членських внесків.

Інший проект було запропоновано Великобританією. Його ключовою відмінністю від американського проекту була відсутність згадування про «асоційоване членство» мікродержав, як форму їх участі в діяльності ООН. Як і у випадку проекту США, передбачалося позбавлення їх певних прав, притаманних «повним» членам ООН, а взамін їм би надавалися особливі умови в деяких випадках, зокрема щодо фінансових зобов'язань, пов'язаних із їх членством [4, с. 49].

Діяльність Комітету експертів щодо мікродержав здійснювалася до 1973 р. після чого, він не відновлював свою роботу [4, с. 51].

Обидва проекти активно обговорювалися в науці міжнародного права, зокрема їх аналізували М.Б. Крилов [4, с. 48-50] та М. Гюнтер [10, с. 464]. Так, М. Гюнтер зазначав, що жоден з цих проектів не розв'язує двох проблем, які б виникли в ході їх реалізації: 1) Чи необхідне для втілення цих пропо-

зицій, внесення змін у Статут ООН; 2) Хто зможе підпадати під категорію асоційованих членів (відсутнє визначення поняття «мікродержава» та критерії для їх визначення) [13, с.115].

На відсутності визначення поняття «мікродержава» в обох випадках акцентував увагу і М.Б. Крилов, який вважав, що це є «чи не найважливішим питанням» без вирішення якого: «подібні проекти є абстрактними, оскільки не дають можливості визначити, яку державу віднести до цієї категорії держав» [4, с. 49].

Крім цих та інших проблем, які залишалися нерозв'язаними і загальна ідея цих проектів, що введення особливого виду членства для окремих категорій держав, нашоувувалася на значну критику і з боку окремих представників науки міжнародного права. Так, активно заперечували легітимність такого вирішення ситуації, такі радянські вчені, як М.Г. Артюхін, М.Б. Крилов, В. Сергєєв та ін. Наприклад, М.Б. Крилов вважав, що при такому розвитку подій мало б місце порушення принципу суверенної рівності держав, закріпленого в п. 1 ст. 2 Статуту ООН. Він це обгрунтовував тим, що асоційовані члени не мали б змоги впливати на прийняття рішень, грати ефективну роль у роботі ООН та впливати на її діяльність [4, с. 50].

На нашу думку, при вирішенні цього питання треба розмежовувати два надзвичайно важливі аспекти: допустимість використання асоційованого членства як форми участі держав у роботі ООН (перший аспект) і асоційоване членство як єдина можлива форма членства мікродержав (другий аспект). У першому випадку треба виходити із того, чи буде така форма членства відповідати Статуту ООН. Визначити це можна, наприклад, шляхом звернення до Міжнародного Суду ООН за отриманням Консультативного висновку з цього питання. Проте практика інших міжнародних організацій свідчить, що така форма членства в цілому відповідає сучасним тенденціям міжнародно-правового регулювання. Зрозуміло, що ООН є особливою організацією з погляду своєї юридичної природи, тому потрібне вирішення цього питання безпосередньо в її випадку, але однозначно негативною відповідь на можливість асоційованого членства в цій організації бути не може.

Щодо другого випадку, то наголосимо, що в цьому випадку, власне, і може мати місце порушення принципу суверенної рівності держав. Виникне ситуація, коли одні держави - «макродержави», будуть мати можливість набувати повного членства, чи навіть обирати між різними

формами членства, тоді як інші — «мікродержави» будуть позбавлені такої можливості і змушені обирати саме асоційоване членство.

Така ситуація йде в розріз з цілою низкою основоположних засад міжнародного права. Обмеження прав держави, залежно від певних, хай навіть об'єктивних обставин її існування неприпустиме. Крім того, це може стати небезпечним прецедентом, оскільки в майбутньому, ґрунтуючись на таких фактах, може бути прийнято рішення про обмеження прав держави на участь у роботі ООН чи інших міжнародних організацій, з погляду інших критеріїв.

Можна погодитися з думкою М.Б. Крилова, що у випадку введення інституту асоційованого членства для мікродержав постало б питання статусу членства тих мікродержав, які вже є членами ООН [4, с.51]. У цьому разі порушення принципу суверенної рівності мало б місце у двох протилежних випадках: у разі позбавлення їх статусу повних членів і надання натомість асоційованого членства або ж у разі збереження для цих мікродержав повного членства в Організації та встановлення статусу асоційованих членів для тих мікродержав, які бажають вступити в Організацію. Таке вирішення цього питання може підірвати підвалини, як сучасних міжнародних правовідносин та засади діяльності ООН.

Висновки. Не можна не відзначити, що в практиці міжнародних правовідносин мають місце й інші способи реалізації мікродержавами власної правосуб'єктності, як у рамках членства в міжнародних організаціях, так і в інших сферах міжнародного життя. Наприклад, держави можуть передавати реалізацію окремих своїх суверенних функцій, зокрема в зовнішньополітичній та оборонній сфері. Так, Іспанія та Франція відповідають за оборону Андорри, Швейцарія представляє на міжнародній арені Ліхтенштейн, у тих випадках, коли він не може самостійно забезпечити це, тощо.

Тому можна констатувати, що проблема реалізації принципу суверенної рівності у випадку мікродержав продовжує залишатися актуальним. Водночас, не заперечуючи право цих держав на формально-юридичну рівність із іншими державами, можна констатувати, що досі незавершений пошук форм, у яких би ці держави могли повноцінно брати участь у міжнародних правовідносинах. Не можна заперечувати той факт, що об'єктивні обставини не дозволяють таким державам брати участь у процесах міжнародного співробітництва на рівні з іншими державами. Тому, вирішення цього питання через вироблен-

ня відповідних міжнародно-правових інструментів продовжує залишатися актуальним.

Список літератури

1. Антонович М.М. Міжнародне публічне право: навчальний посібник / М.М. Антонович. - К. : KM Academia, 2003. – 308 с.
2. Броунли Я. Международное право. В 2-х книгах: Переводе английского. Кн. 1 / Броунли Я.; Под ред.: Тункин Г.И.; Пер.: Андрианов С.Н. - М.: Прогресс, 1977. – 535 с.
3. Gunter M.M. Problem of Ministate Membership in the United Nations System: Recent Attempts Towards a Solution / M.M. Gunter // The Columbia Journal of Transnational Law. – 1973. – Vol. 12. – Pp. 464-486.; Gunter M.M. Liechtenstein and the League of Nations: A Precedent for the United Nations Ministate Problem? / M. Gunter // American Journal of International Law. – July 1974. – Vol. 68. – Pp. 496-501.
4. Крылов Н.Б. Принципы участия государств в системе ООН / Крылов Н.Б. – М.: Международн. отношения, 1986. – 120 с.
5. Mossner J.M. Einfuhrung in das Vblkerrecht / J.M. Mbsner. – Munchen: C.H. Beck'sche, 1977. – xix, 246 p.
6. Сергеев В. Вопрос о так называемых «микростатах» в ООН / В. Сергеев, М.

Антюхин // Ученые записки МГИМО. – 1971. – Вып. 2. – С. 87.

7. Манукян К.А. Принцип равноправия государств в международном праве / К.А. Манукян; Ред.: Есаян А.А. – Ереван: Изд-во Ереван, ун-та. 1975. – С. 122.

8. Устав Организации Объединенных Наций и Статут Международного Суда от 26.06.1945 г. / [Электронный ресурс]. Цит. 18.11.2012 г. Режим доступа - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995010>.

9. Scelle G. Manuel de droit public / G. Scelle. - Paris: Domat-Montchrestien, 1948. - 1008 P.

10. Gunter M.M. Liechtenstein and the League of Nations: A Precedent for the United Nations Ministate Problem? / M.Gunter // American Journal of International Law. – July 1974. – Vol. 68. – P. 498.

11. Михайлов В.С. К вопросу о так называемых "неактивных членах" международных организаций (на примере членства в ВОЗ) / В.С. Михайлов // Советский ежегодник международного права, 1980. – М.: Наука, 1981. – С. 204-213.

12. Yearbook of the United Nations 1969 // United Nations Publication: 1971. – P. 260.

13. Gunter M.M. "What Happened to the United Nations Ministate Problem? / M.M. Gunter // American Journal of International Law. – 1977. – № 1, Vol. 71. – Pp. 110-124.

Стаття надійшла до редколегії 13 вересня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії О.В. Гетманцевим.

N.V. Kyryliuk

"Microstates" and their legal equality in the world

Summary

The concept of "microstates" as its counterparts such as synonyms, "mini state", "dwarf states" that are found in international legal literature, is contrary to the principle of sovereign equality of States. However, it must be emphasized that its existence and application due to objective realities of international relations, in particular the fact that they can not carry the same amount of responsibilities that other State, and, in many cases, forced to give up part of their sovereignty in favor of other states.

Key words: legal equality, micro, an associate member of the UN, a sovereign state.

N.V. Kyryliuk

«Микрогосударства» и их правовое равенство в современном мире

Аннотация

Понятие «микрогосударства», как и его синонимические соответствия - «мини-государства», «карликовые государства», которые встречаются в международно-правовой литературе, противоречит принципу суверенного равенства государств. Его существование и применение обусловлено объективными реалиями международных отношений, в частности тем, что они не могут нести тот же объем обязанностей, как другие государства, и, во многих случаях, вынуждены отказываться от части своего суверенитета в пользу других государств.

Ключевые слова: правовое равенство, микрогосударства, ассоциированный член ООН, суверенное государство.